

(Gayriresmi Türkçe Tercüme)

İnsan Hakları Konseyi
Evrensel Periyodik İnceleme Çalışma Grubu
49. Oturum
Cenevre, 28 Nisan – 9 Mayıs 2025

**5/1 ve 16/21 sayılı İnsan Hakları Konseyi kararları uyarınca
sunulan Ülke Raporu**

Türkiye

I. Metodoloji ve danışma süreci

1. Bu raporun hazırlığı, İnsan Hakları Konseyi (İHK) tarafından yayınlanan rehber ilkeler esas alınmak suretiyle Dışişleri Bakanlığı tarafından koordine edilmiştir. Hazırlık sürecinde, ilgili kamu kurumları, ulusal insan hakları kuruluşları (UIHK), sivil toplum temsilcileri, üniversitelerle danışmalarda bulunulmuş ve raporun içeriğine katkıları alınmıştır.
2. Sivil toplumla danışmalar iki aşamada gerçekleştirilmiştir: Sivil toplum temsilcilerinin ve kamu kurumlarının katılımıyla istişare toplantıları düzenlenmiş, ayrıca tüm paydaşlar Dışişleri Bakanlığının internet sitesinde oluşturulan bağlantı aracılığıyla sürece katkı sunmaya davet edilmişlerdir. Ulusal raporda yer alan öncelikli konuların belirlenmesinde sivil toplumun katkıları önemli bir rol oynamıştır. Rapor, Dışişleri Bakanlığının internet sitesinde yayımlanmıştır.
3. Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizmasının (EPİM) 2020 yılında gerçekleştirilen üçüncü turunda Türkiye'ye yöneltilen tavsiyeler Türkçeye çevrilmiş ve ilgili tüm kamu kurumları ile UIHK'lere gönderilmiştir. Bu rapor, Türkiye'nin üçüncü tur EPİM incelemesinden bu yana insan hakları alanında yaşanan gelişmelere ve Türkiye'nin üçüncü tur EPİM incelemesi sırasında kabul ettiği tavsiyelere odaklanacaktır.

II. Kapsam

4. İncelenen dönemi doğru şekilde yansıtabilmek için, son EPİM turundan bu yana yaşanan ve mevcut durumu şekillendiren önemli gelişmelerin kısaca öne çıkarılması önem arz etmektedir.
5. Son beş yılda, Türkiye sınırlarındaki ve ötesindeki jeopolitik koşullar kötüleşmiş ve Türkiye'nin benzersiz ve çok büyük zorluklarla karşı karşıya gelmesine yol açmıştır. Türkiye, topraklarında ve/veya sınırları boyunca faaliyet gösteren PKK, PYD/YPG, DHKP-C, DEAŞ ve FETÖ gibi çok sayıda terör örgütüne karşı eş zamanlı mücadele yürütmek zorunda kalmıştır. Aynı zamanda dünyanın en büyük insan hareketliliğiyle karşı karşıya kalan Türkiye, şu anda yaklaşık 3,5 milyon mülteci ve sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır.
6. 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye, yaklaşık 14 milyon kişinin (toplam ülke nüfusunun %16,4'ü) yaşadığı 11 ili (110 bin kilometrekarelik bir alan) etkileyen iki büyük depremle sarsılmıştır. 50 binden fazla kişinin hayatını kaybettiği ve 100 binden fazla kişinin yaralandığı deprem, Türkiye tarihindeki en ölümcül ve dünya çapında bu yüzyılın en yıkıcı ve benzeri görülmemiş doğal afeti olarak kayıtlara geçmiştir¹.
7. Bununla birlikte, Türkiye, insan haklarını koruma ve geliştirme konusundaki kararlılığını sürdürmüş ve hem mevzuatta hem de uygulamada uluslararası ilkeler ve standartlarla uyumu artırmayı amaçlayan çalışmalarına devam etmiştir. Olağanüstü Hal (OHAL)² döneminin 19 Temmuz 2018 tarihinde sona ermesinden bu yana odaklanılan reformlar, son beş yılda titizlikle sürdürülmüştür. Tüm bu reformların hazırlık ve uygulama süreçleri, sivil toplum temsilcileri, meslek örgütleri, akademisyenler, medya, uluslararası kuruluşlar dahil tüm paydaşlarla kapsamlı istişareler halinde, şeffaf ve katılımcı bir ruhla gerçekleştirilmiştir.

A. Hukuki çerçeve

8. Türkiye, uluslararası insan hakları yükümlülüklerine bağlılığı doğrultusunda mevzuatını ve uygulamalarını sürekli olarak gözden geçirmektedir. EPİM'in üçüncü tur incelemesinden bu yana gerçekleştirilen yasal reformlar aşağıda sunulmaktadır. (Tavsiyeler 45.20, 54, 55)
9. 30 Mayıs 2019 tarihinde duyurulan, 2019-2023 dönemi Üçüncü Yargı Reformu Stratejisi'nin (YRS)³ uygulama süreci, 2023 yılının sonunda başarıyla

tamamlanmıştır. Bu süreç, yargının etkinliğini artırmaya, adalete erişim ile adalet yönetimini geliştirmeye ve “kuvvetler ayrılığı” ilkesi doğrultusunda yargının bağımsızlığını ve tarafsızlığını güçlendirmeye yönelik bir dizi yasal ve idari tedbirin kabul edilmesiyle şekillenmiştir. YRS’nin uygulanma oranı %71,09 olup, hedeflenen 256 faaliyetten 182’si gerçekleştirilmiştir. Devam eden diğer faaliyetlerde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. (Tavsiyeler 45.110, 111, 113, 116, 117, 120, 121, 124, 128, 129, 131, 133, 139)

10. YRS’de vurgulandığı üzere 2021-2023 yıllarını kapsayan İnsan Hakları Eylem Planı (İHEP)⁴, 2 Mart 2021 tarihinde “Özgür Birey, Güçlü Toplum; Daha Demokratik Türkiye” vizyonu ile duyurulmuştur. İHEP, insan hakları ve temel özgürlüklerin daha fazla korunmasını ve geliştirilmesini amaçlayan kapsamlı bir plan olarak tasarlanmıştır. (Tavsiyeler 45.21, 22, 30, 53, 162)

11. İHEP’in duyurulmasının ardından, 30 Nisan 2021 tarihinde “Uygulama Takvimi” yayımlanmıştır. İHEP’in etkin uygulanmasını ve izlenmesini sağlamak amacıyla “İzleme ve Değerlendirme Kurulu” oluşturulmuştur. Uygulama sürecini takip etmek ve faaliyetlerden sorumlu kurumların raporlamalarını ve düzenli veri girişlerinin sağlamak için “İzleme Takip Sistemi” kurulmuştur. İHEP’in Türkçe ve İngilizce metinleri ile Fransızca ve Arapça çevirileri, uygulama direktifi, takvimi ve takip raporları, İHEP’in internet sitesinde kamuoyuyla paylaşılmıştır.

12. İHEP’in Nisan 2023’te başarıyla tamamlanan uygulama süreci, insan haklarının daha fazla korunmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunan çeşitli yasal ve idari tedbirlerin kabul edilmesiyle şekillenmiştir. İHEP’in uygulanma oranı %66,2 olup, hedeflenen 393 faaliyetten 260’ı gerçekleştirilmiştir. Devam eden diğer faaliyetlerde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

13. 2019 tarihli YRS ve 2021 tarihli İHEP doğrultusunda, birbirini izleyen dokuz yargı paketi vasıtasıyla bir dizi yasal değişiklik yürürlüğe girmiş ve diğer çok sayıda tedbir de ikincil mevzuat ve düzenlemelerle uygulamaya konulmuştur.

14. Yargının etkinliğini artırmaya, adalete erişimi ve adalet yönetimini geliştirmeye yönelik alınan bazı önemli tedbirler aşağıda özetlenmektedir: (Tavsiyeler 45.19, 97, 103, 131, 136, 137, 139, 141, 182)

- Uzun süreli tutuklulukları önlemek amacıyla, Ceza Muhakemesi Kanunu’nda (CMK) tutuklamanın son çare olarak kullanılması vurgulanarak değişiklikler yapılmıştır.
- Suça sürüklenen çocukların azami tutukluluk süreleri kısaltılmıştır.
- Tutuklama, tutukluluğun devamı ve tahliye taleplerinin reddi kararlarında, adli kontrol uygulamasının yetersiz kalacağının ortaya konulması zorunluluğu getirilmiştir.
- Kuvvetli suç şüphesinin tutuklama gerekçesi oluşturduğu katalog suçlar için, bu şüphenin “somut delillere” dayanması zorunluluğu getirilmiştir.
- Adli kontrol tedbirleri için azami süre sınırı getirilmiştir. Teknolojik takip sistemleri uygulanmaya başlanmıştır.
- Tutuklama ve adli kontrol kararlarına karşı üst mahkemeye itiraz hakkı getirilmiştir.
- İfadesinin alınmasını teminen hakkında çıkarılan yakalama emri üzerine mesai saatleri dışında yakalanan kişiler için, belirlenen tarihte yetkili hukuki merci önünde hazır bulunmak şartıyla tahliye imkânı getirilmiştir.
- Zımnî ret olarak da bilinen idari yanıt süresi, idarenin çalışma ve usullerinde hukuki öngörülebilirliği ve şeffaflığı sağlamak amacıyla, 60 günden 30 güne düşürülmüştür.
- Hukuk uyumsuzluklarında arabuluculuğun kapsamı genişletilmiştir.

- Bazı ceza davaları için, savcı ile sanık arasında anlaşmaya dayalı olarak daha hızlı uzlaşma sağlanması amacıyla, “seri muhakeme usulü” olarak adlandırılan yeni bir yargılama usulü getirilmiştir.
- Sesli ve görüntülü duruşma usulü güncellenmiş ve e-duruşma uygulaması daha etkin hale getirilerek yargı sistemine yaygın şekilde dahil edilmiştir.
- Hukuk eğitimi için daha sıkı kriterler getirilmiştir. Hukuk mezunlarının niteliğini arttırmak amacıyla, hukuk fakültelerine giriş barajı yükseltilmiş ve denklik standartları yeniden tanımlanmıştır.
- Hukuk klinikleri, öğrencilere adli ve idari birimlerde pratik eğitimini sunmak için yaygınlaştırılmıştır.
- Hukuk mesleğine giriş için daha yüksek standartlar gerektiren bir sınav getirilmiştir.
- Hakim ve savcı adaylarının hazırlık dönemini daha etkin kılmak ve mesleki deneyimlerini arttırmak amacıyla, yardımcı hâkimlik ve savcılık kadroları oluşturulmuştur.
- İhtisas mahkemelerine ilk kez atanan hâkimler, görevlerine başlamadan önce uzmanlık alanlarıyla ilgili eğitim programlarına tabi tutulmaktadır.
- Anayasa Mahkemesi (AYM) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatları da dahil olmak üzere insan hakları konularında, hâkim ve savcılar için hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimler düzenlenmeye devam etmektedir.
- Hâkim ve savcılar için terfi ve denetim ölçütleri güncellenmiştir. Hedef sürelerle uyum, yeterli gerekçelendirme, karar isabet oranı ve insan haklarına duyarlılık gibi nesnel performans ölçütleri getirilmiştir.
- Hâkim ve savcıların karar ve hükümlerinin AYM ve AİHM içtihatlarıyla uyumlu olması, terfi ve denetim süreçlerinde ölçüt olarak kabul edilmiştir.
- Maddi zorluk çeken kişilerin adli yardım başvurularını kolaylaştırmak amacıyla, standart başvuru formları hazırlanmış ve Avukat Portalı ile e-Devlet Portalına eklenmiştir.
- Suçtan zarar görenlerin haklarını korumak amacıyla mağdur hakları güçlendirilmiştir. Bu alanda hizmet vermek üzere Adalet Bakanlığı nezdinde bağımsız bir birim kurulmuştur.
- Suç ya da iddia konusu olayla ilgisi bulunmayan, özel hayata ilişkin hususların yargı sürecine yansıtılmamasının sağlanması için yasal değişiklikler yapılmıştır.
- Maddi imkânları kısıtlı bireyler için adli yardım başvuru süreci kolaylaştırılmıştır.
- Tüm kamu görevlileri için hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerde temel insan hakları konularına yer verilmiştir.

15. 2019 yılı YRS ve 2021 yılı İHEP doğrultusunda alınanlar da dahil olmak üzere, son EPİM incelemesinden bu yana alınan diğer yasal ve idari tedbirler aşağıda ilgili paragraflarda sunulmaktadır.

16. 2025-2029 dönemini kapsayan Dördüncü YRS, Adalet Bakanlığı tarafından ilgili tüm paydaşlarla istişare edilerek hazırlanmış ve 23 Ocak 2025 tarihinde Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan tarafından kamuoyuna duyurulmuştur⁵. Bu strateji, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı temelinde bir adalet sistemini sağlamak amacıyla, önceki reformları tamamlamak ve yeni ihtiyaçları karşılamak üzere bir yol haritası ortaya koymaktadır. “Hukukun Üstünlüğü: Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı”, “Hukuki Güvenlik” ve “Yargının Etkinliği” gibi belli tematik başlıklar altında bir dizi hedef ve tedbir içermektedir. Adalet Bakanlığı ayrıca, yeni İHEP üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir.

B. Kurumsal çerçeve

17. Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının (UİHK) çalışmaları, insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi çabalarına katkıda bulunmaktadır. Keza, UİHK'lerin güçlendirilmesi bu çabaların önemli bir bileşenidir. (Tavsiyeler 45.23, 25, 26, 41, 45, 47, 48)

18. Paris İlkeleri doğrultusunda bağımsız bir kurum olarak kurulan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), UİHK, İşkence ve Kötü Muameleye Karşı Ulusal Önleme Mekanizması (UÖM) ve Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurumu görevlerini yürütmektedir⁶. Ekim 2022'de TİHEK, Ulusal İnsan Hakları Kurumları Küresel İttifakı (GANHRI) tarafından "B" statüsüyle akredite edilmiştir. TİHEK, Mayıs 2024'te Gaziantep'te ilk bölge ofisini açmıştır. Diğer illerde de yeni bölge ofislerinin kurulması planlanmaktadır.

19. TİHEK, kendi bütçesi olan, idari ve mali özerkliğe sahip bir kamu tüzel kişiliğidir. Görevlerini yerine getirirken ve yetkilerini kullanırken bağımsız hareket eder; yetki alanına giren konularda hiçbir makam, merci, kurum veya kişi TİHEK'e emir, talimat, tavsiye veya telkinde bulunamaz. (Tavsiyeler 45.27, 28, 31, 32, 33, 43, 44, 46)

20. TİHEK'in üç temel görevi bulunmaktadır: UİHK olarak insan haklarını korumak ve teşvik etmek, işkenceyi ve kötü muameleyi önlemek ve İşkenceye Karşı Sözleşme'nin İhtiyari Protokolü (OPCAT) kapsamında UÖM olarak görev yapmak, ayrımcılıkla mücadele etmek ve Eşitlik Kurumu olarak faaliyet göstermek. TİHEK ayrıca, Avrupa Konseyi (AK) İnsan Ticaretine Karşı Eylem Uzmanları Grubu (GRETA) için "Ulusal Raportör" olarak görevlendirilmiştir.

21. TİHEK, insan hakları ihlallerine ilişkin resen incelemeler yapmakta, kararlar almakta ve ilgili kurumlar nezdinde bu kararların sonuçlarını takip etmektedir. Ayrıca, ayrımcılık iddialarını başvuru üzerine incelemekte ve mağdurlara başvurabilecekleri idari ve hukuki yollar konusunda yardım sağlamaktadır. OPCAT kapsamında UÖM olarak TİHEK, özgürlüğünden yoksun bırakılan veya koruma altına alınan kişilerin başvurularını incelemekte, tutuldukları yerlere önceden haber verilerek veya verilmeksizin düzenli ziyaretler gerçekleştirmekte ve bu ziyaretlere ilişkin raporlar hazırlamaktadır.

22. Paris İlkelerine uygun olarak bağımsız bir kurum olarak kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK), idarenin her türlü işlem ve eylemini hukuka ve hakkaniyete uygunluk açısından incelemek ve araştırmakla görevlidir.

23. KDK, özellikle savunmasız durumdaki kişiler olmak üzere toplumun tüm kesimleri için erişilebilirdir. Tüm kişiler KDK'ya şahsen veya yasal temsilcileri aracılığıyla, Türkçe dışındaki dillerde de ücretsiz olarak şikâyetle bulunabilmektedir. Çocuklar da kendi başlarına elektronik başvuruda bulunabilmektedir.

24. KDK, şikâyetleri iki ana kategori altında değerlendirerek ele almaktadır: "Hukuka, Hakkaniyete ve İnsan Haklarına Uygunluk" ve "İyi Yönetişim İlkeleri". KDK, ilgili mevzuatın yanı sıra insan haklarına dayalı bir adalet anlayışı benimsemekte ve ihlal tespit edilen durumlarda idarelere tavsiyelerde bulunmaktadır. Kamu kurumlarının KDK kararlarına uyum oranı yıllar içinde önemli bir artış göstermiştir. 2013'te %20 olan uyum oranı, istikrarlı bir artış eğilimiyle 2018'de %70'e, 2023'te ise %77,51'e yükselmiştir. (Tavsiye 45.41)

25. TİHEK ve KDK, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmelerinin uygulanmasını takip etmekte, görüşlerini ilgili mercilere sunmakta, ulusal ve uluslararası kurumlar ile sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği ve diyalog yürütmekte, insan hakları alanında eğitim ve farkındalık artırma faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Sözleşme Denetim Organları ve AIHM dahil olmak üzere, uluslararası insan hakları mekanizmalarının gözlemlerini ve kararlarını takip etmekte ve çalışmalarında dikkate almaktadır. (Tavsiye 45.141)

26. TİHEK'e ve KDK'ya, faaliyetlerini yürütebilmeleri için gerekli olan yeterli mali ve insan kaynakları temin edilmiştir. (Tavsiyeler 45.24, 32, 42, 49)
27. TİHEK ve KDK, başvurulara ilişkin tespitler, ele alınan ihlaller ve yıl içinde gerçekleştirilen ziyaretleri de içeren yıllık faaliyet raporları hazırlamaktadır. TİHEK ve KDK'nın tüm raporlarına internet sitelerinden erişilebilmektedir⁷.
28. TİHEK ve KDK'ya yapılan başvuru sayısı yıllar içinde önemli ölçüde artmıştır. TİHEK'e yapılan başvuru sayısı 2017 yılında 369 iken 2023 yılında 2.830'a yükselmiştir. KDK'ya yapılan başvuru sayısı ise 2014 yılında 5.639 iken 2023 yılında 19.317'ye yükselmiştir. Bu durum, anılan kurumların işleyişine duyulan kamu güveninin arttığını göstermektedir.
29. TİHEK ve KDK, insan haklarının küresel düzeyde korunmasına ve geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla tematik konulara ya da uluslararası ve bölgesel jeopolitik gelişmelere ilişkin raporlar da yayımlamaktadır.
30. Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu (OHAL Komisyonu), 21 Temmuz 2016-19 Temmuz 2018 tarihleri arasında yürürlükte olan OHAL kapsamında gerçekleştirilen idari işlemlere ilişkin başvuruları almak ve incelemek üzere, 22 Mayıs 2017 tarihinde faaliyete başlamış ve çalışmalarını 22 Ocak 2023 tarihinde tamamlamıştır. AİHM tarafından etkili bir iç hukuk yolu olarak kabul edilen OHAL Komisyonu'nun kararları yargı denetimine tabidir. Görev süresi boyunca Komisyona toplam 127.292 başvuru yapılmış olup, bunlardan 17.960'ı kabul edilmiş, 109.332'si reddedilmiştir. (Tavsiye 45.138)

C. Uluslararası yükümlülüklerle uyum ve uluslararası mekanizmalarla iş birliği

31. Türkiye, taraf olduğu sözleşmelerden ve uluslararası teamül hukukundan doğan uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmeye devam etmekte ve özellikle BM İnsan Hakları Sözleşmesi Denetim Organları ve BM İnsan Hakları Konseyi Özel Prosedürleri olmak üzere uluslararası mekanizmalarla uzun yıllardır devam eden iş birliğini sürdürmektedir. (Tavsiyeler 45.16, 17)
32. Türkiye, 16 BM İnsan Hakları Sözleşmesi ve ek protokollerine taraftır. Son EPİM incelemesinden bu yana Türkiye, İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme (CAT), Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ICCPR), Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (CMW) kapsamında Taraf Devlet Raporlarını sunmuştur. (Tavsiyeler 45.1, 2, 6, 10)
33. Cenevre'de sırasıyla CEDAW Komitesi, Çocuk Hakları Komitesi, CMW Komitesi, İşkenceye Karşı Komite ve İnsan Hakları Komitesi ile Türkiye'nin ilgili Taraf Devlet Raporlarına ilişkin interaktif diyaloglar gerçekleştirilmiştir. İşkencenin Önlenmesi Alt Komitesi (SPT), Eylül 2022'de Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir.
34. Türkiye, İnsan Hakları Komitesi, İşkenceye Karşı Komite, CEDAW Komitesi, Çocuk Hakları Komitesi ve Engelli Hakları Komitesi'nin, ilgili sözleşmeler kapsamında Türkiye tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen ihlallere ilişkin bildirimleri alma ve değerlendirme yetkisini tanımaktadır. Son EPİM incelemesinden bu yana Türkiye bu Komiteler tarafından gönderilen bildirimlere titizlikle yanıt vermiştir. (Tavsiyeler 45.6, 10)
35. Türkiye'nin 2001 yılından bu yana İHK Özel Prosedürlerine açık daveti bulunmaktadır. Kadına ve Kız Çocuklarına Yönelik Şiddet Özel Raportörü 2022 yılında Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Türkiye, Özel Prosedürler tarafından gönderilen bildirimlere usulüne uygun şekilde yanıt vermiştir.

36. Türkiye'nin yakın iş birliği içinde olduğu kurumlar arasında BM Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi (BM Kadın) de yer almaktadır. BM Kadın'ın Avrupa ve Orta Asya Bölge Ofisi 2014 yılından bu yana İstanbul'da faaliyet göstermektedir. BM Kadın'ın Ankara'da Ülke Ofisi'nin kurulmasına ilişkin Anlaşma 2024 yılında imzalanmış olup, iç hukuk onay süreci devam etmektedir.

37. Türkiye, Paris İklim Değişikliği Anlaşması'nı 2021 yılında onaylamıştır. (Tavsiye 45.88)

38. Türkiye, kurucu üyelerinden biri olarak, AK ve mekanizmaları ile uzun süreli ve köklü bir iş birliğine sahiptir. Türkiye, AIHM kararlarını uygulamaktadır. Türkiye'nin AIHM kararlarını uygulama oranı %89 olup, bu oran tüm AK üyesi ülkelerin ortalama oranının (%79) oldukça üzerindedir. (Tavsiyeler 45.121, 141, 142)

39. Türkiye 2020 yılından bu yana, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşmeyi değiştiren 15 No'lu Protokol dahil birçok AK Sözleşmesini onaylamıştır. Ocak 2024 itibarıyla Türkiye, 227 AK Sözleşmesinden 151'ini imzalamış olup, 120'sine taraftır. (Tavsiye 45.1)

40. AK insan hakları mekanizmaları Türkiye'ye ziyaretlerini sürdürmüşlerdir. AK İnsan Hakları Komiseri ile Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) 2024 yılında Türkiye'yi ziyaret etmişlerdir. Ayrıca, Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (AIÖK), son beş yıl içinde Türkiye'ye 1 dönemsel ve 2 ad hoc ziyaret gerçekleştirmiştir.

III. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi

Ayrımcılıkla mücadele

41. Türkiye'nin Anayasal sistemi, tüm bireylerin “dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep veya benzeri sebeplerle” ayrım gözetilmeksizin kanun önünde eşitliğine dayanmaktadır.

42. Türkiye, ayrımcılığa karşı kapsamlı bir yasal çerçeveye sahiptir. Anayasa'nın yanı sıra, Türk Ceza Kanunu (TCK), Devlet Memurları Kanunu, Siyasi Partiler Kanunu, İş Kanunu ve Milli Eğitim Temel Kanunu dahil olmak üzere çeşitli yasalar, herkese kanun önünde eşitliği açıkça tanımakta ve herhangi bir sebeple ayrımcılık yapmayı yasaklamaktadır. TCK'nın “Nefret ve Ayrımcılık” başlıklı 122. maddesinde nefret suçunun cezaya tabi tutulduğunu vurgulamak önemlidir.

43. Son EPİM incelemesinden bu yana, ayrımcılıkla mücadele ve eşitliğin teşvik edilmesinde daha fazla ilerleme kaydedilmiştir. 2021 tarihli İHEP, nefret suçları için soruşturma yönergelerinin geliştirilmesi, kamuoyu farkındalık kampanyalarının yürütülmesi, ayrımcılık ve nefret suçlarına ilişkin veri toplamanın iyileştirilmesi gibi, her türlü ayrımcılık ve nefret söylemiyle mücadelenin etkinliğini arttırmak için belirli önlemler ortaya koymuştur. (Tavsiyeler 45.29, 40, 61, 65, 66, 72)

44. Ayrımcılık ve Eşitlik Kurumu olarak TİHEK'in ve KDK'nın çalışmaları bu çabalara katkı sağlamaktadır.

45. TİHEK tarafından ayrımcılıkla mücadele amacıyla yerine getirilen görevler şunlardır:

(i) Ayrımcılık yasağı ihlallerini resen ya da başvuru üzerine incelemek, incelemeler ve soruşturmalar yürütmek, kararlar almak ve sonuçlarını takip etmek;

(ii) Ayrımcılığa uğradığını iddia ederek TİHEK'e başvuranlara, başvurabilecekleri idari ve hukuki yollara ilişkin rehberlik sağlamak ve başvurularını takip etmelerine yardımcı olmak;

(iii) Ayrımcılıkla mücadele konusunda kamuoyunu kitle iletişim araçlarını da kullanmak suretiyle bilgilendirmek;

(iv) Eşitlik ve hoşgörü anlayışının erken yaşlardan itibaren yerleşmesi için ulusal eğitim müfredatının ve kamu görevlilerine yönelik mesleki eğitim kurslarının ilkelerinin belirlenmesine katkıda bulunmak;

(v) Yıllık raporlar hazırlamak.

46. TİHEK'in idari ve mali özerkliği, bağımsız bir şekilde faaliyet göstermesini sağlamakta; ayrımcılık vakalarını soruşturmasına, idari para cezaları vermesine ve kamu ile özel sektörde ayrımcılıkla mücadele mevzuatına uyumu denetlemesine olanak tanımaktadır. Ayrımcılığa uğradığını iddia eden herkes, valilikler ve kaymakamlıklar aracılığıyla TİHEK'e ücretsiz başvuruda bulunabilmektedir. Yetişkin başvuru sahiplerinin kimlikleri talepleri üzerine gizli tutulabilirken, reşit olmayan başvuru sahiplerinin kimlikleri her durumda gizli kalmaktadır. Başvuran kişinin iddiasını destekleyen güçlü emarelerin varlığını ortaya koyması yeterliyken, ihlalle suçlanan kişi veya kurumun bu iddianın asılsız olduğunu kanıtlaması gerekmektedir. Bu düzenleme, ayrımcılık mağdurlarının süreçte ayrıcalıklı bir konuma sahip olmalarını sağlayarak adalet ve çözüme erişimlerini güçlendirmektedir. TİHEK, ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini tespit ettiği durumlarda sorumlu kişi veya kurumlara idari para cezası uygulayabilmektedir. 2017 yılından bu yana TİHEK'e ayrımcılıkla mücadele yetkisi kapsamında 2.510 başvuru yapılmıştır.

47. KDK da ayrımcılık vakalarını inceleme yetkisine sahiptir. 2021-2023 yılları arasında KDK'ya bu kapsamda 122 başvuru yapılmıştır. Ayrıca KDK, açıkça dile getirilen bir iddia olmasa dahi kamu kurumlarının ayrımcılık yasağı ilkesine uyup uymadığını tüm şikayetlerde denetleyebilmektedir. Bu sayede, KDK resen hareket ederek ayrımcılık yasağı ilkesini korumakta ve ihlal tespit edilen durumlarda idareye tavsiyelerde bulunmaktadır. KDK ayrıca, özellikle ayrımcılıkla ve nefret suçlarına karşı başvurulabilecek hukuki yollar konusunda farkındalığı artırmaya yönelik faaliyetler yürütmektedir.

48. Ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin ilave bilgiler işbu raporun ilgili bölümlerinde sunulmaktadır.

Kadın hakları

49. Türkiye, kadınların haklarının geliştirilmesi, hayatın her alanına tam ve eşit katılımlarının sağlanması ve toplumdaki statülerinin güçlendirilmesi hedeflerine bağlıdır.

50. Türkiye'nin kadınların güçlendirilmesine yönelik politikalarının bir sonucu olarak, kız çocuklarının tüm eğitim kademelerinde okullaşma oranları önemli ölçüde artmıştır. Ayrıca, 2014-2023 Ulusal İstihdam Stratejisi'nde öngörüldüğü gibi, kadınların iş gücü piyasasına katılımını artırmaya yönelik önemli adımlar atılmıştır. (Tavsiyeler 45.202, 205, 206, 213, 215, 252)

51. "Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı" (2018-2023), kadınların ekonomik hayattaki rolünü ve katılımını güçlendirmek amacıyla tasarlanmış olup, kamu yönetimi tarafından sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve özel sektörle iş birliği içinde uygulanacak kadınların güçlendirilmesine yönelik politika ve eylemleri öngörmüştür.

52. 2024-2028 dönemini kapsayan yeni "Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı", eğitim, sağlık, ekonomi, liderlik ve karar alma süreçlerine katılım ile çevre ve iklim değişikliği olmak üzere 5 ana politika alanı altında çeşitli hedefler, stratejiler ve faaliyetlerin yanı sıra izleme ve değerlendirme göstergelerini içermektedir. (Tavsiyeler 45.50, 56, 59, 62, 63, 67, 71, 73, 134, 201, 216, 223, 229, 231, 232, 234, 237, 238, 239, 240, 244, 245, 246, 249, 250, 253)

53. 12. Kalkınma Planında (2024-2028), kadın hakları alanında iddialı hedefler öngörülmektedir. Bu hedefler arasında kadınlar için fırsat eşitliğinin tüm bütçeleme

süreçlerine entegre edilmesi, kadınların işgücü piyasasına katılımının artırılması, kız çocuklarının ve kadınların eğitiminin artırılması ve kadınların her düzeyde karar alma mekanizmalarına tam ve etkin katılımının sağlanması da yer almaktadır. Ayrıca, Ulusal Kalkınma Planı'na ilk kez kotalar ve ek destekler gibi "geçici özel önlemler" dahil edilmiştir. Bunun yanı sıra, Cumhurbaşkanlığı tarafından yayımlanan 2023 Yılı Vatandaşın Bütçe Rehberi'nde de ilk kez kadının güçlendirilmesine ilişkin ayrı bir bölüm yer almıştır. Bu kapsamda atılan adımların bir sonucu olarak OECD kadınlar için fırsat eşitliğini tüm planlama ve bütçeleme süreçlerine başarıyla entegre eden ülkeler arasına Türkiye'yi ilk kez dahil etmiştir. (Tavsiyeler 45.50, 62, 63, 67, 216, 237, 238, 245, 250)

54. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB), kadınların istihdama ve iş gücüne katılımını artırmaya, kadın girişimcileri desteklemeye ve eğitim fırsatlarını genişletmeye yönelik olarak, ilgili kamu kurumları, özel sektör şirketleri ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği halinde bir dizi proje ve program yürütmüştür.

55. Bu politikalar sonucunda, 2020 ile 2023 yılları arasında kadınların istihdam oranı %26,3'ten %31,3'e, iş gücüne katılım oranı ise %30,9'dan %35,8'e yükselmiştir.

56. Mayıs 2024'te gerçekleştirilen parlamento seçimlerinin ardından, Türkiye Büyük Millet Meclisindeki kadın milletvekili oranı yaklaşık %20'ye ulaşarak parlamento tarihindeki en yüksek seviyeye çıkmıştır. Mart 2024'te gerçekleştirilen yerel seçimlerin ardından ise, il düzeyindeki kadın belediye başkanı sayısı üç katına çıkmıştır. (Tavsiyeler 45.50, 238, 245)

57. Kadına yönelik şiddetle mücadele, Türkiye için yüksek öncelikli politikalardan biridir. Sıfır tolerans ilkesiyle bütüncül bir yaklaşım izleyen Türkiye, bu alanda yasal çerçevede yapılan önemli değişiklikler, etkili eylem planları ve koordineli hizmetlerle örnek bir başarı kaydetmiştir.

58. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 4. Ulusal Eylem Planı (2021-2025), ilgili tüm paydaşlarla istişare edilerek hazırlanmış olup, kadına yönelik şiddeti önlemek ve bu sorunu kapsamlı bir şekilde ele almak için yürütülen yerel ve ulusal düzeydeki çabaları güçlendirmeye yönelik çerçeveyi ve özel eylemleri belirlemiştir. Ulusal Eylem Planının tüm illerde etkin şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla il eylem planları hazırlanmakta ve periyodik olarak izlenmektedir. (Tavsiyeler 45.51, 58, 68, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 226, 227, 231, 233, 234, 237, 243)

59. Kasım 2023'te yayımlanan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele konulu Cumhurbaşkanlığı Genelgesi, kadına yönelik şiddetle, kamu kurumları, sivil toplum ve özel sektör dahil tüm paydaşları kapsayan çok yönlü ve bütüncül bir yaklaşımla mücadele etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmalar, "Adalet erişim ve mevzuat", "Politika ve koordinasyon", "Koruyucu ve önleyici tedbirler", "Kamuoyu farkındalığı" ve "Veri toplama" olmak üzere 5 tematik başlık altında yürütülmektedir. (Tavsiyeler 45.71, 136, 137, 228)

60. Kadına yönelik şiddet mağdurlarına sunulan kurumsal destek hizmetlerinin sayısı artırılmıştır. Toplam 2.808 kişi kapasiteli 112 kadın konukevinin yanı sıra 84 Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi ve 418 Şiddetle Mücadele İrtibat Noktası tüm illerde hizmet vermektedir. Elektronik kelepçe, Kadın Destek Uygulaması (KADES), WhatsApp hattı ve 7/24 destek hattı gibi yeni teknolojik uygulamaların devreye alınmasıyla kadına yönelik şiddetle mücadele kapasitesi güçlendirilmiştir. (Tavsiyeler 45.68, 217, 224, 225)

61. Kadınları her türlü şiddete karşı korumayı amaçlayan 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'a ilaveten, son EPİM incelemesinden bu yana aşağıdaki yasal ve idari tedbirler kabul edilmiştir: (Tavsiyeler 45.37, 52, 57, 68, 217, 221, 222, 224, 226, 228, 233, 235, 236, 237, 251)

- Eş/eski eş veya kadına karşı işlenen suç ağırlaştırılmış suç kapsamına alınmıştır.
- Kadına yönelik işlenen kasten öldürme, kasten yaralama, işkence, eziyet ve tehdit suçlarının asgari cezaları artırılmıştır.

- Kadına karşı işlenen kasten yaralama suçu, tutuklama gerekçesi olabilecek suçlar arasına dahil edilmiştir.
- Tek taraflı ısrarlı takip eylemleri ayrı bir suç olarak tanımlanarak mağdurlara daha fazla koruma sağlanmıştır.
- Şiddet mağduru kadınlara, talepleri halinde ücretsiz hukuki yardım ve Baro tarafından görevlendirilen avukat yardımı sağlanmıştır.
- Aile içi şiddet vakalarını ele almak üzere ihdas edilen özel soruşturma büroları genişletilmiştir.
- Bu suçları incelemekle görevli hâkimler ve savcılar dahil olmak üzere ilgili tüm personele özel eğitimler verilmiştir.

62. Mayıs 2024'te açıklanan "Ailenin Güçlendirilmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı" (2024-2028) da kadın ve çocuk haklarını geliştirmeye yönelik tedbirler içermektedir. (Tavsiye 45.199)

Çocuk hakları

63. Türkiye, çocuk haklarının güçlendirilmesi için yoğun çalışmalar yürütmektedir. Çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik yasal ve kurumsal çerçevenin geliştirilmesi amacıyla önemli adımlar atılmıştır.

64. Nisan 2023'te kabul edilen "Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı" (2023-2028), çocuklar için daha kapsayıcı bir toplum oluşturmayı ve koruyucu-önleyici hizmetleri güçlendirmeyi amaçlayan kapsamlı stratejiler içermektedir. Ayrıca, 2023 tarihli Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele konulu Cumhurbaşkanlığı Genelgesi, farkındalığı artırma ve kurumsal koordinasyon çabaları dahil olmak üzere çocuklara yönelik şiddetin önlenmesine dair tedbirleri de kapsamaktadır. (Tavsiyeler 45.235, 253, 258, 262)

65. ASHB, refakatsiz çocuklar da dahil olmak üzere, çocukların üstün yararını ve korunma ihtiyaçlarını belirlemekten ve barınma, sağlık hizmetleri, psiko-sosyal destek ve rehabilitasyon gibi, çocukların korunmaları için gerekli hizmetleri sağlamaktan sorumlu mercidir. ASHB koordinasyonunda, saha çalışmaları, hane ziyaretleri ve eğitim kurumlarına ziyaretler yoluyla risk altındaki çocukların tespit edilmesi ve bu çocuklar ile ailelerinin uygun sosyal hizmetlere yönlendirilmeleri için tüm illerde "Çocuklar Güvende Ekipleri" oluşturulmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ile uyumlu olarak, çocukların refahına ilişkin veri takibini geliştirmek amacıyla Çocuk İstatistikleri Portalını hayata geçirmiştir. (Tavsiyeler 45.254, 257)

66. Çocukların aile, sosyal ve kamusal hayata katılımını teşvik etmek üzere Çocuk Hakları İl Komiteleri kurulmuştur. Bu komiteler, çocuk hakları konusunda farkındalığı artırmayı ve çocukların çeşitli düzeylerde karar alma süreçlerine dahil edilmelerini hedeflemektedir. Ayrıca, UNICEF ortaklığında ülke çapında dağıtılan "Gençler ve Çocuklar İçin Çocuk Koruma Kanunu" ve "Çocuk Dostu Anayasa" gibi erişilebilir yayınların hazırlanması suretiyle, çocukların hakları konusunda eğitilmelerine yönelik çabalar sarf edilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı Çocuk Hakları Araştırma ve Geliştirme Merkezi, araştırmalar yaparak, raporları takip ederek ve çocuk hakları konusunda farkındalığı ve savunuculuğu artırmaya yönelik etkinliklere katılım sağlayarak, eğitim sisteminin insan haklarıyla uyumlu hale getirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, çocukların yasal temsilci gerektirmeden başvuruda bulunabildiği KDK'nın işleyişi ve çalışmalarına dair detaylı bilgiler, çocukların farkındalığını artırmak amacıyla eğitim müfredatına dahil edilmiştir. (Tavsiyeler 45.136, 137, 211, 235)

67. Türk hukuk sistemi, zorunlu eğitim, asgari çalışma yaşı, çalışma koşulları ve saatleri gibi düzenlemelerle çocuk işçiliğine karşı önemli güvenceler sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, "Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı ve Eylem Planı"

(2017-2023) kapsamında, “sokakta çalışan çocuklar”, “ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılan çocuklar” ve “gezici ve geçici tarım işlerinde çalıştırılan çocuklar” gibi öncelikli gruplara odaklanan kapsamlı tedbirler alınmıştır. Bu çocuklar eğitime veya mesleki eğitim programlarına yeniden entegre edilmekte ve aileleri de “Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti” kapsamında psiko-sosyal ve maddi destek almaktadır. Çocuklarını maddi olarak destekleyemeyen ailelere sunulan bu hizmet, aynı zamanda, maddi zorluklar nedeniyle okuldan alınmış çocukların zorunlu eğitimlerine devam etmelerini de sağlamaktadır. Çocuk işçiliğini tespit edip izlemek, çalışan veya çalışma riski altında olan çocukların ve ailelerinin kamu hizmetlerine erişimini sağlamak, konuyla ilgili farkındalığı artırmak, tüm ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon ve iş birliğini sağlamak suretiyle çocuk işçiliğini önlemek için tüm illerde Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Birimleri kurulmuştur. (Tavsiyeler 45.207, 211, 253, 254, 256, 259, 260, 261)

68. Türkiye, kız çocuklarının haklarına özel önem vermekte, erken ve zorla evliliklerin son bulmasını ve kız çocuklarının eğitim oranının artırılmasını amaçlayan kapsamlı tedbirler almaktadır. “Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerin Önlenmesi Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı” (2018-2023) doğrultusunda Türkiye, özellikle ASHB ve yerel yönetimlerin iş birliğiyle yürütülen İl Eylem Planları aracılığıyla bu alandaki çabalarını genişletmiştir. Bu planlar, eğitimin önündeki kültürel ve toplumsal engellerin ele alınmasına odaklanmakta ve özellikle afetlerden etkilenen ve kırılganlıkların arttığı yerlerde belirli bölgesel ihtiyaçları karşılamak üzere hazırlanmış bulunmaktadır. Bu planların uygulanmasını desteklemek amacıyla, ilgili kamu kurumlarından uzmanlara yönelik eğitim programları düzenlenmiştir. (Tavsiyeler 45.34, 88, 203, 206, 211, 213, 227, 241, 242, 243, 247, 248, 263)

69. Suçlardan etkilenen çocuklar için ceza adaleti süreçlerinin ve destek hizmetlerinin kalitesinin artırılmasına da özel önem verilmiştir. Çocuk dostu bir yargı sürecini sağlamak amacıyla, çocuk mahkemeleri, savcılıklar ve mağdur destek hizmetleri tek bir merkezde birleştirilerek “Çocuk Adalet Merkezleri” ihdas edilmiştir. Çocukların yargı süreçlerinde ikincil mağduriyet yaşamalarını önlemek amacıyla 165 adliyede “Adli Görüşme Odaları” kurulmuştur. Çocuğun üstün yararı ilkesi doğrultusunda, çocukların velayet devri işlemleri icra dairelerinden Adalet Bakanlığı’na devredilmiştir. Böylece, bu prosedürlerin uzmanların katılımıyla yürütülmesi de sağlanarak çocuk odaklı bir yaklaşım benimsenmiştir. (Tavsiyeler 45.136, 137)

Engelli kişilerin hakları

70. Türkiye, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (CRPD) doğrultusunda, engelli kişilerin, haklarının ilerletilmesi ve istihdama, eğitime ve hizmetlere erişimlerinin geliştirilmesi suretiyle kamusal ve sosyal hayata tam ve etkin katılımlarını sağlamak amacıyla birçok koruyucu ve destekleyici tedbiri hayata geçirmiştir. (Tavsiyeler 45.276, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290)

71. 2020’nin “Erişilebilirlik Yılı” olarak ilan edilmesi, “Erişilebilirlik Rehberi” yayınlanması, ASHB’nin internet sitesinde “Erişilebilirlik Değerlendirme Modülü”nün açılması, binalar için “Erişilebilirlik Logosu”nun uygulanması ve “TS 9111 Erişilebilirlik Gereklileri”nin güncellenmesi gibi pek çok kazanım sağlamıştır.

72. Aralık 2021’de açıklanan “2030 Engelsiz Vizyon Belgesi”, tam kapsayıcılığı ve erişilebilirliği sağlamak amacıyla, kapsayıcı ve erişilebilir toplum, hakların korunması ve adalet, sağlık, kapsayıcı eğitim, ekonomi ve afet yönetimi gibi 8 ana politika alanında kapsamlı hedefler ortaya koymaktadır. (Tavsiyeler 45.136, 137, 201, 203, 204, 214, 278, 280, 281, 287, 289)

73. Engelli Hakları Eylem Planı, Vizyon Belgesi’nin uygulanmasına yönelik bir yol haritası olarak 2023-2025 dönemi için uygulamaya konulmuştur. Bu Plan, mevzuatın gözden geçirilmesi, yaşamın her alanına tam katılımı hedefleyen önlemlerin ilerletilmesi, sağlık ve eğitim hizmetlerinin kapsayıcılığının geliştirilmesi ve

kamuoyu farkındalığı kampanyaları gibi çeşitli eylemleri içermektedir. (Tavsiyeler 45.201, 203, 204, 253, 280, 281, 287)

74. “Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı” (2023-2028), özel gereksinimli çocukların kamusal hayata ve karar alma süreçlerine katılımlarını artırmaya, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimlerini iyileştirmeye, ayrıca, afet ile acil durumlarda faaliyet planlamalarına yönelik bir dizi tedbiri de kapsamaktadır. (Tavsiye 45.201, 203, 204, 281, 287)

75. Afetlere hazırlık, müdahale ve kurtarma politikaları, engelli kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere gözden geçirilmiştir. Acil durum planları, afet ve kriz anlarında zamanında ve etkili destek sağlamak için erişilebilir barınma alanları ve iletişim sistemlerini içermektedir. (Tavsiye 45.88)

76. Kapsayıcı eğitim öncelikli hale getirilmiş olup, engelli öğrenciler için erişilebilirlik konusunda önemli iyileştirmeler sağlanmıştır. “Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Uygulamaları Ulusal Eylem Planı” (2022-2026), fiziksel ve iletişimsel engellerin ortadan kaldırılmasına ve okulların uygun eğitim materyalleriyle donatılmasına odaklanmaktadır. Bu kapsamda, okullarda kapsayıcı eğitim düzenlemelerinin tam olarak uygulanmasını sağlamak amacıyla komiteler kurulması zorunlu hale getirilmiştir. Öğretmenlere, kapsayıcı öğretim uygulamaları konusunda hizmet içi eğitimler verilmeye devam edilmektedir. Braille materyalleri ve işaret dili kılavuzları gibi kaynaklar geliştirilerek, eğitimde fırsat eşitliği desteklenmektedir. Bu çabaları desteklemek için yeterli idari, mali ve insan kaynakları tahsis edilmiştir. Yükseköğretim kurumlarında kapsayıcılığı ve farkındalığı artırmak amacıyla “Erişilebilir Üniversiteler” gibi projeler uygulanmaktadır. (Tavsiyeler 45.59, 204, 211, 214, 277, 279, 280, 281, 287)

77. Adli alandaki reformlar, hukuk hizmetlerini daha erişilebilir hale getirmeye odaklanmıştır. Adliye binaları, güncel erişilebilirlik standartlarına uygun hale getirilmek üzere yenilenmekte ve adli işlemler sırasında işaret dili tercüme hizmetleri yaygın olarak sunulmaktadır. Ayrıca, hareket kabiliyeti kısıtlı bireylerin uzaktan katılımını sağlayan sanal duruşma uygulamaları hayata geçirilmiştir.

78. Ayrıca, engelli kişilerin seçimlere tam katılımını sağlamaya yönelik yasal düzenlemeler yapılmıştır.

79. 2018 yılından bu yana süren “Ruhsal Engelli Bireyler için Sosyal İçerme Projesi”, ruhsal engelli bireylerin topluma katılımını güçlendirmeye devam etmektedir. İstihdam kotalarının sıkı bir şekilde uygulanmasıyla mesleki eğitim programları ve istihdam olanakları genişletilmiştir.

Mülteciler, sığınmacılar, uluslararası koruma ve insan ticareti

80. Dünya, benzeri görülmemiş düzeyde bir yerinden edilmeye karşı karşıya olup, bu durum göçün bütünleşik yapısını ortaya koymaktadır. Bu nedenle, etkili göç yönetimi küresel ve sürdürülebilir bir yaklaşım gerektirmektedir. Türkiye, Mültecilere İlişkin Küresel Mutabakatı desteklemekte ve yük ve sorumluluk paylaşımı ilkesinin uygulanmasına özel önem vermektedir. (Tavsiyeler 45.294, 297)

81. Türkiye, yaklaşık 3,5 milyon mülteci ve sığınmacıyla, dünyadaki en büyük mülteci nüfuslarından birine ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye, sığınma arayışında olan kişiler için insan odaklı bir yaklaşım uygulamaya ve en iyi uygulamaları paylaşmaya devam etmektedir. (Tavsiyeler 45.85, 86, 298, 299)

82. Aynı zamanda Türkiye, düzensiz göçü önlemeye yönelik çabalarını aralıksız sürdürmektedir. Türkiye, 2023 yılında 254.000 düzensiz göçmeni ve 10.000 insan kaçakçısını, 2024 yılında ise 225.000 düzensiz göçmeni ve 13.000 insan kaçakçısını yakalamıştır.

83. Son EPİM incelemesinden bu yana, insan ticaretiyle mücadele de dahil olmak üzere göç yönetimine ilişkin kurumsal çerçeve gelişim göstermiştir. Ekim 2021’de,

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, göç alanında ulusal düzeydeki koordinasyonu sağlamak üzere Göç İdaresi Başkanlığı'na (GİB) dönüştürülmüştür. GİB'in görev ve yetkileri, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)⁸ ile 2016 tarihli İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkında Yönetmelik'te belirlenmiştir.

84. Haziran 2022'de kabul edilen "Göç Strateji Belgesi", Türkiye'deki tüm ilgili kurumların kapasitesini geliştirmeyi ve genel bir göç stratejisi için çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır. (Tavsiyeler 45.291, 292)

85. Yabancıların Türkiye'ye giriş, kalış ve çıkışları, YUKK'da düzenlenmektedir. Bu Kanun ayrıca, yabancılara sağlanan korumanın kapsamını ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemektedir. Başvuru, kayıt ve mülakat aşamalarında, başvuru sahibinin talebi üzerine tercüme ve hukuki yardım hizmetleri sağlanmaktadır. Başvuru sahipleri ve koruma altındaki kişiler, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları tarafından sunulan danışmanlık hizmetlerine erişebilmektedir. (Tavsiyeler 45.136, 137, 301)

86. Koruma altındaki kişiler, eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetlere erişim de dahil olmak üzere temel haklarından yararlanmaktadır. Özellikle refakatsiz çocuklar başta olmak üzere savunmasız kişiler, sağlık hizmetlerinden, psiko-sosyal destekten ve rehabilitasyondan öncelikli olarak faydalanmaktadır. (Tavsiyeler 45.201, 293, 295, 296, 299)

87. Geri gönderme yasağı (non-refoulement) ilkesi, YUKK'da temel bir hüküm olarak yer almaktadır. Türkiye bu ilkeye titizlikle uymakta olup, hiçbir sığınmacıyı, işkence, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya hayatının ve hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere geri göndermemektedir.

88. 9 Ocak 2025 itibarıyla, geçici koruma altındaki 792.000'den fazla Suriyeli, Suriye'ye geri dönmüştür. Geri dönüşler, uluslararası hukuka uygun olarak, gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüş ilkesi doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Geçici veya uluslararası koruma altındaki hiçbir yabancı kendi ülkesine zorla geri gönderilmemekte veya geri dönmesi için baskıya maruz bırakılmamaktadır. (Tavsiye 45.300)

89. İnsan ticaretiyle mücadele bir öncelik olmaya devam etmektedir. İnsan ticaretiyle mücadele çalışmaları, örgütlü suç ağlarını çöktürmeyi, mağdur veya tanık statüsündeki kişileri tespit etmeyi, bu kişilere koruma, psikolojik destek ve rehabilitasyon sağlamayı ve mağdurların ülkelerine güvenli ve gönüllü geri dönüşünü temin etmeyi hedeflemektedir. SKH doğrultusunda Türk makamları, insan ticaretiyle mücadeleyi ilgili meslek gruplarının düzenli eğitim müfredatına dahil etmekte ve farklı istismar biçimlerine yönelik insan ticaretine ilişkin ülke çapında farkındalık artırma kampanyaları yürütmektedir.

90. 2021 tarihli İHEP, insan ticaretiyle ilgili ceza hükümlerinin ve yaptırımların, Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi ve GRETA'nın tavsiyeleri doğrultusunda gözden geçirilmesi, insan ticareti suçlarıyla ilgilenen hâkimler, savcılar ve kolluk kuvvetlerine yönelik eğitimler düzenlenmesi, insan ticareti mağdurlarının ve tanıklarının korunması için gerekli tedbirlerin daha da artırılması, mağdurların haklarına ilişkin bilgilendirici broşürler hazırlanarak çeşitli dillere çevrilmesi ve insan ticaretini önlemek amacıyla kayıt dışı istihdama yönelik denetimlerin etkinliğinin artırılması gibi insan ticaretiyle mücadeleye ilişkin kapsamlı tedbirler içermektedir. (Tavsiyeler 45.182, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198)

91. CMK'da yapılan değişikliklerle, bir kişinin insan ticareti suçu işlediğine dair kuvvetli şüphe bulunması, tutuklama nedenlerinden biri sayılmıştır. 2023 yılında TCK'da yapılan yasal değişikliklerle, insan ticareti suçunun asgari cezası 3 yıldan 5 yıla çıkarılmıştır.

92. Aralık 2020'de, Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi kapsamında Ulusal Raportörlük görevi TİHEK'e verilmiştir.

93. İnsan Ticaretiyle Mücadele 3. Ulusal Eylem Planı'nın hazırlık süreci devam etmektedir. Eylem planının hazırlanması kapsamında, ilgili kurumların uzman grupları ile Barolar, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileriyle bir dizi çalıştay ve toplantı gerçekleştirilmiştir. (Tavsiyeler 45.189, 190, 191)

94. 10 Haziran 2020 tarihinde yayımlanan “Suç Mağdurlarının Desteklenmesine” dair 63 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin 7. maddesi, insan ticareti mağdurlarını, özel koruma tedbirlerinin sağlanacağı kırılgan gruplardan biri olarak tanımlamaktadır. Tüm insan ticareti mağdurlarına, çocuklar ve kadınlar gibi kırılgan grupların özel ihtiyaçları dikkate alınarak hazırlanan bir destek programı uygulanmaktadır. Sağlanan hizmetler arasında, barınma, sağlık hizmetleri, psiko-sosyal destek, sosyal hizmetler ile yardımlar, hukuki yardım, tercüme, eğitim hizmetleri ile mesleki eğitim konusunda rehberlik ve iş gücü piyasasına erişim yer almaktadır. Destek programından yararlanan kişilere, Uluslararası İşgücü Kanunu’na göre çalışma izni verilmektedir. Mağdurun rızası üzerine, Gönüllü ve Güvenli Geri Dönüş Programı aracılığıyla kendi ülkesine veya güvenli bir üçüncü ülkeye gönüllü dönüşü sağlanmaktadır. (Tavsiyeler 45.187, 188, 189, 190, 191, 194, 201)

95. Türkiye, düzensiz göçle mücadele kapsamında birçok ulusal ve uluslararası kuruluşla iş birliği yapmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi ve çeşitli sivil toplum kuruluşları, Türkiye’nin iş birliği yaptığı başlıca kuruluşlar arasındadır.

96. Türkiye, düzenli göçün teşvik edilmesi ve düzensiz göçle etkin mücadele konusunda koordinasyonun geliştirilmesi amacıyla, menşe ülkelerle de yakın iş birliğini sürdürmektedir. (Tavsiye 45.189)

97. Türkiye ayrıca, yabancı terörist savaşçıların (YTS) hareketlerini engellemek veya durdurmak amacıyla geniş kapsamlı mekanizmalar uygulamaya koymuştur. Türkiye, BM Güvenlik Konseyi’nin 2178 (2014) ve 2396 (2017) sayılı Kararları kapsamındaki yükümlülüklerini gözeterek, havalimanları ve diğer sınır geçiş noktalarında YTS’leri durdurmaya ve yakalamaya yönelik güvenlik önlemlerini, bu amaçla özel olarak kurulan Risk Analiz Birimleri ve diğer gelişmiş sınır güvenliği tedbirleriyle artırmıştır. Yukarıda belirtilen kararlar ile sınır güvenliği ve yönetimine ilişkin BM girişimleri doğrultusunda Türkiye, özellikle API-PNR (Gelişmiş Yolcu Bilgileri ve Yolcu İsim Kaydı) verilerinin paylaşımı yoluyla uluslararası iş birliğini desteklemektedir. Türkiye menşe ülkeleri, YTS’lerin çatışma bölgelerine veya üçüncü ülkelere seyahatlerini önlemek amacıyla, gerektiğinde kovuşturma da dahil olmak üzere, gerekli hukuki ve idari tedbirleri almaya çağırılmaktadır. Türkiye ayrıca, YTS’ler ile bakmakla yükümlü oldukları kişilerin, Suriye’nin kuzeydoğusundaki sözde gözaltı merkezlerinden ve kamplardan kendi ülkelerine gönderilmesi çağrısında bulunmaktadır. Türkiye, teröristlerin seyahatlerinin önlenmesine yönelik birçok ad hoc uluslararası forumda öncü roller üstlenmektedir. (Tavsiye 45.89)

Azınlıklar

98. Türk anayasal sisteminde “azınlıklar” terimi yalnızca Türkiye’nin taraf olduğu çok taraflı veya ikili anlaşmalar uyarınca tanımlanan ve tanınan kişi gruplarını kapsamaktadır. Bu bağlamda, Lozan Barış Antlaşması’na göre, yalnızca gayrimüslim topluluklara mensup Türk vatandaşları “azınlık” teriminin kapsamına girmektedir. Antlaşma, Türkiye’deki gayrimüslim azınlıklara mensup bireylerin hak ve yükümlülüklerini düzenlemektedir⁹.

99. Tüm Türk vatandaşları, azınlık olarak tanınıp tanınmadıklarına bakılmaksızın, Anayasa’da yer alan “kanun önünde eşitlik” ilkesi uyarınca aynı temel hak ve özgürlüklere sahiptir. Azınlıklar ayrıca, azınlık statülerine uygun olarak, kendi okullarını, ibadethanelerini, vakıflarını, hastanelerini ve medya kuruluşlarını kurma, yönetme ve denetleme gibi çeşitli ek özgürlüklerden yararlanmaktadır.

100. Türkiye, son EPİM incelemesinden bu yana azınlık haklarını daha da güçlendirmiştir. Siyasi liderlik, bu grupların sorunlarının öncelikli olarak ele alınmasını sağlama konusunda hassasiyet göstermektedir. Bu doğrultuda, sivil toplum kuruluşları ile derneklerin temsilcileri ve dini cemaatlerin ruhani liderleriyle, sorunların ve çözüm önerilerinin doğrudan dinlendiği ve ele alındığı birçok üst düzey temas gerçekleştirilmiştir.

101. 2021 tarihli İHEP, din ve vicdan özgürlüğünün korunması, azınlıkların sorunlarının çözülmesi ve azınlık temsilcileri ile vakıflarının faaliyetlerinin güvence altına alınmasına yönelik hedefler ve faaliyetler öngörmüştür. Bu hedef ve faaliyetlerin hayata geçirilmesi amacıyla son yıllarda çeşitli adımlar atılmış ve tedbirler uygulanmıştır. Bu çerçevede: (Tavsiyeler 45.142, 271, 274)

- Azınlık vakıflarının seçimlerine ilişkin yönetmelik, ilgili topluluklarla istişare edilerek hazırlanmış ve 18 Haziran 2022 tarihinde yayımlanmıştır.
- Azınlık vakıflarının taşınmaz mülkleri konusunda yaşanan sorunlara ilişkin olarak, ilgili mevzuatta gerekli değişiklikler yapılmış ve mülkiyetle ilgili sorunların çoğu azınlıklar lehine çözülmüştür.
- Azınlıklara mensup öğrenciler, kültürlerini ve dillerini öğrenebilecekleri azınlık okullarına devam edebilmekte ve aynı zamanda ulusal müfredata dahil dersleri almaktadır. Türkiye’de, anaokulundan lise seviyesine kadar toplam 3.312 öğrenci azınlık okullarında eğitim görmektedir.
- Azınlık okulları, herhangi bir kota sınırlaması olmaksızın MEB’den mali destek almaya devam etmektedir.
- Lozan Barış Antlaşması’nda zikredilmeyenler de dahil olmak üzere, gayrimüslim topluluklar Türkiye’de toplam 17 gazete ve dergi yayımlamaktadır.

Din ve vicdan özgürlüğü

102. Türkiye, çok inançlı hoşgörü ve kültürel çoğulculuğa dayanan tarihi mirasına bağlıdır. Bu mirası ve laik sistemi çerçevesinde Türkiye’de din, vicdan ve inanç özgürlüğü, tüm vatandaşların dinlerini veya inançlarını herhangi bir engel olmaksızın özgürce ifade edebilmelerini ve uygulayabilmelerini sağlamak üzere Anayasa ve ilgili mevzuat tarafından kesin şekilde güvence altına alınmıştır. (Tavsiyeler 45.143, 144, 147)

103. Lozan Barış Antlaşması kapsamında azınlıklara mensup vatandaşlara ilişkin düzenlemelerin yanı sıra, Türkiye’de yaşayan tüm vatandaşların ve yabancıların din özgürlüğünün güçlendirilmesine yönelik yasal ve idari düzenlemeler yapılmıştır.

104. Gayrimüslimlere yönelik ibadethaneler, ilgili cemaat vakıfları tarafından yönetilmektedir. İbadethanelerin mülkiyet hakları, bunları kuran gerçek veya tüzel kişilere aittir. Halihazırda Türkiye’de gayrimüslim topluluklara ait 450’den fazla ibadethane bulunmakta olup, bunlardan 205’i, Lozan Barış Antlaşması’nda açıkça belirtilmeyen, Protestanlar, Katolikler, Süryaniler ve Yehova Şahitleri gibi dini gruplara veya mezheplere aittir.

105. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde inşa edilen ilk kilise olan İstanbul’daki Mor Efrem Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi, Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan’ın katılımıyla 8 Ekim 2023 tarihinde düzenlenen törenle hizmete açılmıştır. Ayrıca, uzun yıllar hizmete kapalı olan birçok ibadethane, restorasyon çalışmalarının tamamlanmasının ardından yeniden hizmete açılmıştır. Bu çerçevede;

- Diyarbakır’daki Mar Petyun Keldani Kilisesi, 2019 yılında başlayan restorasyon çalışmaları tamamlanarak, 14 Ekim 2023 tarihinde Türkiye’deki Keldani Katolik cemaatinin üst düzey temsilcilerinin katıldığı bir törenle yeniden ibadete açılmıştır.

- Mardin yakınlarındaki Tur Abdin’de bulunan Mor Efrem Kilisesi restore edilerek, Ekim 2022’de Süryani Katolik Patriği Mor Ignatius Youssef III Younan’ın katıldığı bir törenle, 90 yıl aradan sonra yeniden ibadete açılmıştır.
- Diyarbakır’daki 500 yıllık Surp Sarkis Ermeni Kilisesi’nin restorasyon çalışmaları Haziran 2024’te başlamıştır.

106. Diyanet İşleri Başkanlığı, farklı dini topluluklarla etkileşimi artırma ve iş birliğini güçlendirme çalışmalarını sürdürmektedir. Bu bağlamda Başkanlık, Katolik, Ortodoks, Ermeni ve Süryani cemaatleri gibi farklı dini toplulukların din adamlarıyla toplantılar düzenlemektedir. Bu toplantılarda, küresel barışa katkı sağlama, karşılıklı anlayış ve hoşgörüyü artırma gibi konular ele alınmaktadır.

107. Eğitim ve kültür alanında farklı inanç gruplarına yönelik tedbirler alınmaya devam etmektedir. MEB, belirli inanç grupları tarafından ayrımcı olarak algılanabilecek çağrışımları kaldırmak amacıyla ders materyallerini gözden geçirmektedir.

108. Kasım 2022’de, Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde; (i) cemevlerinin ihtiyaçlarını belirlemek, (ii) cemevi hizmetlerinin etkinliğini ve verimliliğini sağlamak, (iii) Alevilik-Bektaşilik üzerine sosyal ve beşerî bilimler alanında araştırmalar, çalışmalar ve faaliyetler yürütmek ve desteklemek amacıyla, Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı kurulmuştur. Ayrıca, cemevlerinin aydınlatma, kullanma suyu, inşaat, onarım ve bakım giderlerinin karşılanması ve imarla ilgili sorunlarının çözülmesi gibi konuları ele alan mevzuat değişiklikleri yapılmıştır.

İfade ve basın özgürlüğü

109. Son EPİM incelemesinden bu yana Türkiye, ifade ve medya özgürlüğünün kapsamını, uluslararası insan hakları standartları doğrultusunda genişletmeye yönelik çabalarını sürdürmüştür. 2019 tarihli YRS ve 2021 tarihli İHEP doğrultusunda, ifade özgürlüğünün tüm biçimleriyle güvence altına alınmasını sağlamak amacıyla bir dizi yasal değişiklik yapılmıştır. (Tavsiyeler 45.97, 101, 103, 147, 149, 154, 155, 156, 157, 163, 165, 166, 168, 169, 171, 172, 175, 176, 177, 179, 180, 181)

110. Terörle Mücadele Kanunu’na (TMK) “Haber verme sınırlarını aşmayan veya eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz.” hükmü eklenmiştir. TMK’da yapılan önceki değişikliklerle birlikte, yalnızca terör örgütlerinin cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösteren, öven veya teşvik eden ifadelerin cezalandırılması öngörülmektedir. Haber verme sınırları içinde eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç teşkil etmemektedir. Terör örgütü üyesi olmamakla birlikte örgüt adına belirli suçları işleyen kişilerin TCK’nın genel hükümleri kapsamında ek ceza almaları önlenmiştir.

111. İfade özgürlüğünü etkileyen belirli suçlar¹⁰ için temyiz hakkı getirilerek, bu tür davaların istinaf aşamasından sonra temyiz yoluyla yeniden incelenmesi sağlanmıştır.

112. İnternet Kanunu’nda yapılan değişikliklerle, internet sitesinin tamamına erişimin engellenmesi yerine, ihlale konu olan yayın, bölüm veya kısım sınırlı olmak üzere siteye erişimin engellenmesi kararları verilmektedir.

113. Ayrıca, stajyer hâkimler, savcılar ve kolluk görevlilerinin eğitim müfredatlarında, farkındalıklarını artırmak ve özellikle ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamaların ulusal mevzuat ve uluslararası yükümlülüklerle uygun şekilde uygulanmasını sağlamak üzere ifade özgürlüğü dersleri düzenli olarak verilmektedir. (Tavsiyeler 45.154, 165, 182)

114. Türkiye’de, ifade ve basın özgürlüğünden uluslararası standartlarda yararlanan aktif ve çoğulcu bir medya topluluğu bulunmaktadır. Ulusal ve uluslararası basın mensuplarının medyaya serbest erişimi sağlanmakta ve mesleki çalışmalarını kolaylaştırmak amacıyla kendilerine basın kartı verilmektedir. Basın kartları, Basın Kartı Yönetmeliği çerçevesinde, basın mensupları arasında herhangi bir ayırım

gözetilmeksizin düzenlenmektedir. Türkiye’de ikamet eden uluslararası basın mensuplarının akreditasyonları her yıl yenilenmekte ve kendilerine yıllık basın kartı verilmektedir. (Tavsiyeler 45.149, 163, 165, 171, 175, 176, 179, 180, 181)

Barışçıl toplanma ve örgütlenme hakkı

115. Barışçıl toplanma ve örgütlenme hakkının daha fazla korunması ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar, uluslararası standartlara uygun olarak devam etmektedir. Türkiye, insan hakları savunucuları da dahil olmak üzere, sivil toplum için elverişli koşullar oluşturmak için hiçbir çabadan kaçınmamaktadır. (Tavsiyeler 45.147, 150, 154, 156, 163, 165, 168, 169, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181)

116. Hâkimler, savcılar ve kolluk görevlilerine, barışçıl toplanma ve örgütlenme hakkı konusunda, farkındalıklarını artırmak ve özellikle bu haklara getirilen sınırlamaların ulusal mevzuat ve uluslararası yükümlülüklerle uygun şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla düzenli olarak eğitim vermeye devam edilmektedir. Ayrıca, polis memurları, göz yaşartıcı gaz silahları ve mühimmatlarının kullanımı konusunda eğitim almaya devam etmektedir. (Tavsiyeler 45.150, 182)

117. Son EPİM incelemesinden bu yana, yasada belirtilenler dışında herhangi bir kısıtlama getirilmemiş ve toplantı ve gösterilerin %99’undan fazlası, herhangi bir müdahale olmaksızın barışçıl bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Gösterilere dair veriler ve (yasaya aykırılık nedeniyle yapılan) müdahale oranları aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

YIL	PROTESTOLAR/FAALİYETLER	PROTESTOLAR/KATILIMCI SAYISI	MÜDAHALE ORANI
2019	53.118	32.553.402	0,7%
2020	34.079	5.477.382	0,8%
2021	46.555	10.016.895	0,6%
2022	64.993	21.952.141	0,5%
2023	73.027	31.777.544	0,3%
2024	87.025	34.528.412	0,4%

118. Siyasi partiler bakımından ise, 2022 yılında seçim mevzuatında yapılan yasal değişikliklerle, toplumun daha geniş kesimlerinin ve daha fazla siyasi partinin Parlamento’da temsil edilmesi amacıyla ulusal seçim barajı %10’dan %7’ye düşürülmüştür.

İşkence ve kötü muamele yasağı

119. Türkiye, 2003 yılından bu yana izlediği işkenceye sıfır tolerans politikası doğrultusunda, her türlü işkence ve kötü muamelenin önlenmesi, soruşturulması, kovuşturulması ve cezalandırılması amacıyla kapsamlı mevzuat düzenlemelerini yürürlüğe koymuş ve etkili tedbirler uygulamıştır.

120. 2013 yılında işkence suçu için zamanaşımının kaldırılması ile 2017 yılında işkencenin kamu görevinden ihraç sebeplerinden biri olarak kabul edilmesinin yanı sıra 2021 tarihli İHEP doğrultusunda son beş yıl içinde ilave yasal ve idari tedbirler alınmıştır. Başlıca gelişmeler aşağıda özetlenmiştir: (Tavsiyeler 45.106, 107, 109, 140)

- TCK’da yapılan değişikliklerle, işkence suçunun mağdurunun kadın olması, cezanın alt sınırını artıran ağırlaştırıcı neden olarak kabul edilmiştir.
- Ülke genelindeki jandarma ve emniyet birimlerine ait tüm gözaltı ve sorgu odaları, dijital görüntü ve ses kayıt sistemleriyle donatılmıştır.

- Cezaevine kabul sırasında yapılan üst aramalarının insan onurunu zedelemeyecek şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla, detaylı aramalar için ek koşullar ve düzenlemeler getirilmiştir.
- Yaşlılar, kadınlar ve çocuklar için ev hapsine çevrilebilen hapis cezaları için üst sınır yükseltilmiştir.
- Çocuklu kadın hükümlüler ile 70 yaş üstü hükümlüler için özel düzenlemeler getirilmiştir.
- Eşi veya çocuğunun kronik hastalığı ya da engelliliği olan hükümlüler için infazın ertelenmesine olanak tanıyan hükümler kabul edilmiştir.
- Çocuk hükümlüler için tüm ziyaretler “açık görüş” olarak düzenlenmiş ve aile görüşleri uygulaması getirilmiştir.
- Engelli veya ağır hasta 18 yaşından küçük bakmakla yükümlü çocuğu olan ve 10 yıldan az hapis cezasına çarptırılan kadın hükümlülerin cezalarının belirli koşullar altında bir yıla kadar ertelenmesine imkân tanınmıştır.
- Farklı inançlara mensup tutuklu ve hükümlülere, dini bayramlarında açık ve görüntülü görüşme için ek imkânlar sağlanmıştır.
- Hâkimler, savcılar, kolluk görevlileri ve ceza infaz kurumları personeline, hükümlü ve tutukluların hakları ile işkence ve kötü muamele yasağı konularında eğitimler vermeye devam edilmektedir. Hizmet içi eğitimlerin standartlaştırılmasına ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmekte, uluslararası ve bölgesel iş birliği faaliyetleri yakından takip edilmektedir.
- Adli muayene ve raporlama işlemlerinin İstanbul Protokolü ve uluslararası standartlara uygun şekilde yapılması amacıyla, tüm illerdeki adli tıp uzmanlarına Sağlık Bakanlığı tarafından eğitici eğitimleri verilmektedir.
- Aşırı kalabalıklaşma sorununu ele almak ve koşulları iyileştirmek amacıyla, cezaevleri, gözaltı merkezleri ve geri gönderme merkezlerinin fiziki kapasiteleri ile standartları düzenli olarak gözden geçirilmektedir. Halihazırda ülke genelinde 405 ceza infaz kurumu bulunmaktadır. Fiziki kapasitenin artırılması amacıyla, BM ve AK standartlarına uygun yeni ceza infaz kurumlarının 2026 yılı sonuna kadar inşa edilmesi planlanmaktadır.
- “Ceza İnfaz Kurumlarına Akıllı Teknolojilerin Entegrasyonu” (ACEP) projesiyle, hükümlü ve tutukluların şikâyet ve önerilerini, odalarına kurulan sistemler aracılığıyla, herhangi bir personele ihtiyaç duymadan doğrudan Adalet Bakanlığı’na sesli, görüntülü veya yazılı mesaj yoluyla iletebilmeleri sağlanmıştır. Halihazırda proje 164 ceza infaz kurumunda uygulanmaktadır.

121. Tüm işkence ve kötü muamele iddiaları derhal ilgili makamların dikkatine sunulmakta, adli ve idari merciler tarafından titizlikle soruşturulmaktadır. Bu tür eylemler, savcılar tarafından en yüksek öncelikte ele alınmaktadır. Kolluk görevlilerine karşı işkence iddiasıyla açılan ceza davaları, mahkemeler tarafından ivedilikle ele alınmakta ve diğer yargılamalara kıyasla öncelikli olarak görülmektedir. (Tavsiyeler 45.105, 106, 107, 109, 130, 135, 286)

122. Öte yandan, 2019 yılında kurulan Kolluk Gözetim Komisyonu, etkili ve hızlı bir şikâyet mekanizması olarak görevini sürdürmektedir. (Tavsiyeler 45.106, 107)

123. Ceza infaz kurumları; idari denetim kapsamında cezaevlerinden sorumlu savcılar, Adalet Bakanlığı müfettişleri, denetçiler, sivil izleme kurulları ile sivil toplum kuruluşu temsilcilerinden oluşan il ve ilçe insan hakları kurulları tarafından denetlenmektedir. (Tavsiyeler 45.38, 60, 140)

124. Parlamenter denetim kapsamında, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu üyeleri, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin bulundukları yerleri denetlemekte ve hükümlü, tutuklu ve gözaltındaki kişilerle görüşmeler gerçekleştirmektedir. (Tavsiyeler 45.38, 60, 140)

125. Bu mekanizmaların yanı sıra, KDK ve TİHEK, işkence ve kötü muamele şikâyetlerini incelemekte ve özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin bulunduğu tüm yerleri denetlemektedir. (Tavsiyeler 45.38, 60, 140)

126. OPCAT kapsamında UÖM olarak görev yapan TİHEK, özgürlüğünden yoksun bırakılan veya koruma altına alınan kişilerin başvurularını incelemekte, kaldıkları yerlere önceden haberli veya habersiz olarak düzenli ziyaretler gerçekleştirmekte ve bu ziyaretlere ilişkin raporlar hazırlamaktadır. Ocak 2021 – Haziran 2024 döneminde TİHEK toplam 3.093 başvuru almış olup, ilgili birimlerce incelenen bu başvurular çeşitli kararlarla sonuçlandırılmıştır. TİHEK, 2020 yılından bu yana yaklaşık 270 tutukluluk merkezini ziyaret etmiştir. Her ziyaret sonrası, insan hakları standartlarına uyumu sağlamak amacıyla tespitler, değerlendirmeler ve tavsiyeleri içeren detaylı raporlar hazırlanarak ilgili kurumlara iletilmektedir. TİHEK ayrıca; geri gönderme merkezlerini, ruh ve sinir hastalıkları merkezlerini, huzurevlerini, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerini, çocuk evlerini, çocuk destek merkezlerini, engelli bakım ve rehabilitasyon merkezlerini ve geçici barınma merkezlerini ziyaret etmektedir. TİHEK’in UÖM olarak etkinliğini artırmak amacıyla, 2023 yılından itibaren ayrı bir bütçeye sahip “Ulusal Önleme Mekanizması Harcama Birimi” ihdas edilmiştir.

127. Keza, KDK da, tüm adli ve idari kolluk görevlileriyle ilgili her türlü şikâyeti ve ayrıca, ceza infaz kurumlarının işleyişi, personelinin davranışları ve bu kurumların olanakları ile kaynaklarına ilişkin şikâyetleri titizlikle incelemekte ve soruşturmaktadır. Kötü cezaevi koşulları ve kötü muamele gibi idari veya diğer şikâyetleri ele alan KDK, 2021 yılından Mayıs 2024’e kadarki dönemde, ceza infaz kurumlarıyla ilgili toplam 5.478 başvuru ve hükümlülerden gelen 384 şikâyet almıştır. KDK ayrıca, ceza infaz kurumlarından sorumlu kamu yetkilileri ve sivil toplum kuruluşlarıyla görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerin ardından KDK, 2019-2022 yılları arasında Sincan (Ankara), Silivri (Tekirdağ), Aliğa (İzmir), Diyarbakır, Bakırköy (İstanbul), Maltepe (İstanbul), Ümraniye (İstanbul), Çankırı ve Elazığ’daki ceza infaz kurumlarını ziyaret ederek incelemelerde bulunmuş, hükümlü ve tutuklularla görüşmeler gerçekleştirmiştir.

Eğitim hakkı

128. Türk ulusal eğitim sistemi, tüm çocuklar için 12 yıllık zorunlu eğitim öngörmekte ve kapsayıcılık, çoğulculuk, eşitlik ve tarafsızlığa vurgu yaparak, öğrencilerin problem çözme, eleştirel düşünme ve yenilikçilik gibi becerilerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Yeni hayata geçirilen “Türkiye Yüzyılı Maarif Eğitim Modeli”, adalet, demokrasi ve insan hakları gibi evrensel değerleri ve modern ihtiyaçları yansıtan güncellenmiş politikalar ile stratejileri müfredata entegre etmektedir. (Tavsiyeler 45.211, 212)

129. Tüm çocukların, özellikle kız çocuklarının, engelli çocukların ve koruma altındaki yabancı çocukların eğitime dâhil edilmesi bir öncelik olmaya devam etmektedir. 12. Ulusal Kalkınma Planı (2024-2028), kaliteli eğitime erişimde fırsat eşitliğini güçlendirmeyi amaçlayan hedefler ve politikalar öngörmektedir.

130. Türkiye, maddi veya coğrafi kısıtlamalar nedeniyle eğitimine devam etmekte zorluk çeken çocuklara gerekli tüm desteği sağlamaya devam etmektedir. Ekonomik açıdan dezavantajlı durumdaki çocuklara ücretsiz okul materyalleri, ulaşım ve yemek hizmetleri sağlanmaktadır. “Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti” gibi programlar¹¹, maddi zorluklar nedeniyle okulu bırakan çocukların zorunlu eğitimlerine devam etmelerini sağlamaktadır. Kırsal bölgelerde MEB, bir okul öncesi öğretmeninin, bu amaç için tahsis edilen bir araçla ve yanında sürücü ve yardımcı personelle birlikte, okul öncesi çağındaki çocuk sayısının yetersiz olması nedeniyle anaokulunun bulunmadığı uzak bölgelere seyahat ettiği ve esnek saatlerde okul öncesi eğitim sunduğu “Gezici Öğretmen Sınıfı” programını genişletmiştir. Okul yönetmeliklerinde yapılan son değişiklikler, düşük nüfuslu bölgelerde dahi okul öncesi eğitim kurumları ile ilkokulların kurulmasına imkân vermekte ve SKH’ne uygun olarak, hiçbir çocuğun

coğrafi kısıtlamalar nedeniyle eğitimden mahrum kalmamasını sağlamaktadır. (Tavsiyeler 45.206, 207, 211, 212)

131. “Şartlı Eğitim Yardımı” (ŞEY) gibi diğer programlar da koruma altındaki yabancı çocukların ve kırsal bölgelerdeki kız çocukları dahil olmak üzere kırılgan durumdaki çocukların eğitime erişimlerinin geliştirilmesinde etkili olmuştur. ASHB ve Kızılay arasındaki iş birliğiyle yürütülen ŞEY programı, eğitim masraflarını karşılamak için mali destek sağlamakta, çocuk hakları ve sosyal yardım hizmetleri konusunda farkındalığı artırmakta ve aileleri çocuklarını eğitimlerine devam ettirmeye teşvik ederek, devamsızlığı ve erken okul terkini azaltmaktadır. ŞEY programı ayrıca, çocuk koruma risklerini azaltmak amacıyla yapılan aile ziyaretleri ile risk değerlendirmesinden oluşan bir çocuk koruma bileşeni içermektedir. (Tavsiyeler 45.207, 211, 212, 213)

132. COVID-19 pandemisi sırasında uzaktan eğitim yoluyla eğitimin devamlılığını sağlamak amacıyla hayata geçirilen ve altyapısı genişletilerek mali destek programlarıyla desteklenen “Eğitim Bilişim Ağı” (EBA) da kırsal veya dezavantajlı bölgelerdeki çocukların eğitime erişimlerini kolaylaştırmıştır.

133. Kapsayıcı eğitim, engelli öğrencilerin akranlarıyla birlikte eğitime tam katılımını sağlamak için kapsamlı önlemler içeren “2030 Engelsiz Vizyon Belgesi” ve “Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Uygulamaları Ulusal Eylem Planı” (2022-2026) ile uyumlu politikalarla güçlendirilmiştir.¹² (Tavsiyeler 45.59, 203, 204, 211, 214, 281, 287)

134. “Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerin Önlenmesi Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı” (2018-2023) doğrultusunda geliştirilen il eylem planları, özellikle kırsal bölgelerde kız çocuklarının okula devam oranlarının artırılmasında önemli bir rol oynamıştır.¹³ (Tavsiyeler 45.211, 213)

135. Kadınların eğitime erişimini artırmaya yönelik çalışmalar kapsamında, “Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı” (2024-2028), kadınlar ve kız çocukları arasında %100 okuryazarlık oranına ulaşmayı ve yükseköğretim dahil olmak üzere tüm eğitim kademelerinde katılımı artırmayı hedeflemektedir. Eylem Planı ayrıca, kadınların istihdamına ve kariyer ilerlemesine yönelik kültürel ve toplumsal engelleri ele almaktadır. (Tavsiyeler 45.59, 202, 205, 206, 209, 215, 252)

136. Geçici koruma altındaki yabancı çocukların eğitime erişimini geliştirmeyi ve sosyal uyumlarını desteklemeyi amaçlayan, MEB ile Avrupa Birliği iş birliğinde yürütülen “Türk Eğitim Sisteminde Kapsayıcı Eğitimin Desteklenmesi Projesi” (PIKTES) gibi çeşitli projeler ve programlar uygulanmaktadır. PIKTES’in üçüncü aşaması Ocak 2023’te başlamış olup, Kasım 2025’e kadar devam edecektir. (Tavsiyeler 45.211, 212, 214, 296)

137. “Mesleki ve Teknik Eğitim Yoluyla Sosyal ve Ekonomik Uyum Projesi” ve “İstihdam için Mesleki Eğitim ve Öğretim Programı” gibi mesleki eğitim programları, geçici koruma altındaki yabancıların ve yerel halkın mesleki eğitim yoluyla sosyal ve ekonomik uyumlarını, istihdam edilebilirliklerini ve yeterliliklerini geliştirmeye odaklanmaktadır. (Tavsiyeler 45.211, 212, 214, 296)

- ¹ Depremlerin ardından, afetin etkilediği illerde, felaketten etkilenenlerin kurtarılması, oluşan zarar ve kayıpların giderilmesi, kamu hizmetlerinin daha etkin şekilde sunulması ve kamu düzeni, güvenliği ve sağlığının korunması için gerekli tedbirlerin alınması amacıyla 8 Şubat 2023 tarihinde Olağanüstü Hal (OHAL) ilan edilmiştir. Bu kapsamda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 15. maddesi uyarınca Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne ve Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 4. maddesi uyarınca Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne, anılan sözleşmelerin izin verdiği haklarla ilgili olarak derogasyon bildirimlerinde bulunulmuştur. OHAL, 9 Mayıs 2023 tarihinde sona erdirilmiş ve bu tarihte derogasyonlar geri çekilmiştir.
- ² FETÖ terör örgütünün 15 Temmuz 2016 tarihinde meşru demokratik Hükümete ve Anayasal düzene karşı, temel hak ve özgürlükleri ağır şekilde ihlal ederek tertiplediği hain darbe girişiminin ardından, devletin varlığına ve demokratik toplumun değerlerine yönelik tehditlerin tamamen ortadan kaldırılması amacıyla 21 Temmuz 2016 tarihinde OHAL ilan edilmiştir.
- ³ Bkz. YRS ile uygulama raporları
<https://yargireformu.adalet.gov.tr/dosyalar/yrsuygulama20211535.pdf>
<https://yargireformu.adalet.gov.tr/dosyalar/yrsuygulama20211535.pdf>
- ⁴ Bkz. İHEP ile uygulama raporları
<https://insanhaklarieylemlani.adalet.gov.tr>
<https://insanhaklarieylemlani.adalet.gov.tr>
- ⁵ Bkz. Dördüncü YRS TürkiyeYuzyiliYargiReformuStratejisi.pdf
- ⁶ Bkz. TİHEK'in kuruluşuna dair 6701 sayılı Yasa
<https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/1660833133.pdf>
- ⁷ <https://www.tihek.gov.tr/> ; <https://www.ombudsman.gov.tr/>
- ⁸ Bkz. YUKK <https://en.goc.gov.tr/lfip>
- ⁹ Lozan Barış Antlaşması, 37-45. Maddeler.
- ¹⁰ Bu suçlar arasında “hakaret”, “Cumhurbaşkanına hakaret”, “halk arasında korku ve panik yaratmak amacıyla tehdit”, “suç işlemeye tahrik”, “suçu ve suçluyu övme”, “halkı kin ve düşmanlığa tahrik”, “aşağılama”, “kanuna uymamaya tahrik”, “devletin egemenlik alametlerini aşağılamak”, “Türk milletini, Türkiye Cumhuriyeti'ni ve devletin kurum ve organlarını aşağılama”, “halkı askerlikten soğutma” bulunmaktadır.
- ¹¹ Bkz. paragraf 67.
- ¹² Bkz. paragraf 72 ve 76.
- ¹³ Bkz. paragraf 68.